

УДК 340.13

ФУРАШЕВ В.М., кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
доцент, професор РАЕ

ОСНОВНІ СТРИМУЮЧІ ФАКТОРИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Дослідження правових аспектів забезпечення вирішення питань досягнення адекватного сучасним вимогам рівня інформаційної безпеки людини, суспільства, держави.

Ключові слова: інформаційна безпека, інформаційні відносини, інформація, цензура.

Аннотация. Исследование правовых аспектов обеспечения решения вопросов достижения адекватного современным требованиям уровня информационной безопасности человека, общества, государства.

Ключевые слова: информационная безопасность, информационные отношения, информация, цензура.

Summary. Research of legal aspects of providing of resolving of issues of achievement of adequate to the modern requirements strength of informational security of man, society, state.

Keywords: informational safety, informational relations, information, censorship.

Постановка проблеми. Спонукальною мотивацією встановлення правових відносин у суспільстві є наявність такої інституції, як держава.

Необхідність та практика встановлення правових відносин у суспільстві неможлива без встановлення правових відносин у інформаційній сфері на основі державної політики, яка обов'язково базується на урахуванні внутрішніх та зовнішніх чинників.

У сучасному світі країни з відсталими інформаційними технологіями ризикують залишитися на узбіччі світового прогресу та стати придатком високорозвинених країн. Інформаційні технології здійснили та продовжують здійснювати суттєвий вплив майже на всі сторони життєдіяльності суспільства, в тому числі й у сфері міжнародних відносин.

У світі нічого не буває ідеальним, поряд з позитивом обов'язково присутній негатив. Питання полягає лише в одному – що перевищує.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій привносить у розвиток суспільства багато позитивного, але поряд з цим, враховуючи сукупність властивостей інформації та можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, й досить негативного.

Саме стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій загострив проблему забезпечення інформаційної безпеки держави, суспільства, людини, причому не у окремо взятої країни, а у загальносвітовому масштабі.

Цілком природно, що такі важливі питання, як інформаційне убезпечення людини, суспільства та держави, не можуть бути поза увагою науковців, в тому числі й у сфері інформаційного права. За останні роки було проведено не один десяток наукових досліджень у цій сфері. Лише протягом 2012 року та першого півріччя 2013 року науковцями Науково-дослідного інституту інформатики і права Національної академії правових наук України було проведено більше сорока досліджень різних аспектів проблемних питань сутності, визначень та шляхів вирішення питань правового забезпечення сучасних інформаційних відносин, які, під впливом новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, постійно змінюються, причому докорінним чином, та правового забезпечення інформаційної безпеки, наприклад, див. [1 – 27].

Але наведені вище дослідження та міркування наводять на думку, що у питанні вирішення проблем забезпечення інформаційної безпеки існує ще один, причому об'єктивний чинник, якій досить істотно впливає на шляхи та темпи вирішення цієї проблеми, окремі аспекти якого присутні у багатьох дослідженнях, але у концентрованому вигляді не викладені (у всякому випадку, автору не відомі).

Метою статті є визначення основного об'єктивного “стримуючого фактора” процесів забезпечення інформаційної безпеки.

Виклад основних положень. Сутність поняття “безпека” та її забезпечення пов'язане з об'єктивною необхідністю визначеного обмеження прав і свобод людини, прав суспільства.

Взагалі, у всі часи питання забезпечення національної безпеки знаходилося та й знаходиться у трикутнику “забезпечення прав і свобод людини – забезпечення прав суспільства – забезпечення виконання функціональних обов'язків держави”.

За своєю сутністю всі три сторони цього трикутника об'єктивно знаходяться у визначеному протиріччі, яке вирішується шляхом пошуку та прийняття компромісних рішень. Цей процес є не сталим, а динамічним, бо життєдіяльність кожного окремо взятого суспільства та навколишнього оточення, середовища постійно змінюються, знаходяться у постійному розвитку.

Цілком зрозуміло, що людина за своєю природою має бажання робити та поводитися так, як їй заманеться на даний час. Але жити у суспільстві та бути вільним від нього неможливо, тому людина самостійно та цілком свідомо накладає на свою поведінку, дії певні обмеження.

Суспільство, внаслідок інстинкту самозбереження, з роками напрацьовує визначені норми і правила поведінки, які дозволяють досить мирно і гармонійно існувати та розвиватися всім членам громади, які передаються з покоління до покоління.

До головних функціональних обов'язків держави слід віднести збереження та розвиток досягнутого у суспільстві консенсусного середовища, балансу інтересів (внутрішній чинник) та забезпечення безпеки суспільства та територіальної цілісності держави (зовнішній чинник).

Ще у часи первіснообщинного устрою, вожді племен, усвідомлюючи силу та впливовість інформації, хай на підсвідомому, інтуїтивному рівні, намагалися встановлювати визначені інформаційні відносини як усередині племені, так і між племенами, які б відповідали, в першу чергу, їх власним інтересам, а в другу, що є похідною від першої, інтересам збереження та зміцненню племені та, будь-якими засобами, обмежити створення та розповсюдження інформації, яка не відповідала їх уявленню та інтересам. Це були вже перші ознаки розуміння інформаційної небезпеки та вжиття заходів з її нейтралізації (усунення).

З появою такої соціальної інституції як держава, питання встановлення інформаційних відносин переходить у якісно нову площину – формальну, тобто правову.

Саме питання збереження та зміцнення власної влади змушувало правлячі кола встановлювати формалізовані правила і норми інформаційних відносин всередині держави та між сусідніми державами.

Таким чином, спонукальною мотивацією первинного встановлення правових (формальних) відносин у суспільстві є наявність такої інституції, як держава, а точніше, об'єктивна необхідність знаходження та втілення у життя механізму збереження та зміцнення особистої влади та побудованого соціального устрою. Саме це було й спонукальною мотивацією формалізації первинного вирішення питань, які ми зараз називаємо “інформаційною безпекою”.

З розвитком письменності, культури, як нових можливостей у сфері інформаційних відносин, саме боязнь втрати особистої влади виступила в якості запровадження державного інституту цензури, якій остаточно оформився у Європі у 15 столітті. Інститут цензури діяв як на формальному рівні – правовому, так й неформальному – розшуковому.

Довідкове:

цензура – будь-яка вимога, спрямована, зокрема, до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, узгоджувати інформацію до її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації [28, ст. 24];

цензура – система гос. надзора за печатью та средствами массовой информации [29, від авт. – мова оригіналу];

цензура – просмотр произведений, предназначенных для печати, для постановки на постановки на сцене и т.п., иногда также корреспонденции с целью надзора [30, від авт. – мова оригіналу];

цензура – система государственного надзора (контроля); ограничительные меры по отношению к свободе печати, а иногда и к частной переписке [31, від авт. – мова оригіналу].

З розвитком суспільства, підвищенням його світоглядного рівня, розвитку науки і техніки і, як наслідок, створенням, впровадженням, застосуванням інформаційних технологій відбувається поява нових для традиційного права, для кожного етапу розвитку суспільства, об'єктів і суб'єктів правовідносин, характерних для інформаційної сфери. Відносини, що виникають у зв'язку з цим, потребують адекватного правового регулювання. Ці суспільні відносини, що пронизують сьогодні практично всі галузі життєдіяльності людини, суспільства і держави, є тим імпульсом, що впливає на розвиток інформаційного законодавства.

На даний час, регулювання правових відносин в інформаційній сфері України у зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних технологій залишається достатньо новою і складною проблемою. Це пов'язано перш за все з тим, що нормативна правова база цієї сфери створюється для суспільних відносин, що знаходяться з одного боку – на стадії формування, з іншого – бурхливого становлення, які характеризуються значними наявними та потенційними об'єктивними протиріччями, природа яких була розглянута вище. Ці протиріччя у зазначеній сфері й формують в подальшому правові протиріччя, що ми спостерігаємо у сучасному законодавстві України.

Розглянемо наступне.

Основний закон України – Конституція України [32], який є системоутворюючим для національного законодавства, у сфері інформаційних відносин встановлює наступні **граничні умови:**

- *цензура заборонена (ст. 15);*
- *кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34);*
- *кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст. 34).*

Але одночасно Конституція України також встановлює що:

- *кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (ст. 23);*

– здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (ст. 34).

З точки зору забезпечення інформаційної безпеки дані зовнішньо суперечливі положення є абсолютно логічними. Повторимося, забезпечення будь-якої безпеки, в тому числі й інформаційної, об'єктивно пов'язане з визначеними обмеженнями.

Питання полягає не у самому факті обмеження, а у мотивації, спрямованості та обсягах обмеження.

Необхідно підкреслити, що вирішення питань забезпечення інформаційної безпеки, на сучасному етапі розвитку суспільства, шляхом заборони або обмеження створення та розповсюдження визначеної інформації **не має жодного відношення** до поняття “**цензура**” та його визначення. Це об'єктивна необхідність і це необхідно розуміти.

Яку інформацію та якої спрямованості сучасне законодавство України у інформаційній сфері забороняє або обмежує збирати, зберігати, використовувати і поширювати?

Законодавство України у інформаційній сфері **забороняє** або **обмежує** збирати, зберігати, використовувати і поширювати **інформацію наступної спрямованості:**

– конфіденційну інформацію про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини;

- ліквідації незалежності України;
- зміни конституційного ладу насильницьким шляхом;
- порушення суверенітету і територіальної цілісності держави;
- підриву безпеки держави;
- незаконного захоплення державної влади;
- пропаганди війни;
- насильства;
- жорстокості;
- вчинення терористичних актів;
- розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі;
- розповсюдження порнографії;
- підрив суспільної моралі;
- підбурювання до правопорушень;
- втручання в особисте життя громадян;
- посягання (приниження) на честь і гідність громадян;
- надання оцінки щодо винуватості осіб у здійсненні злочину;
- вказівки на особу, яка ніби скоїла злочин до рішення суду;
- розкриття тактики і методики розслідування;
- пропаганди винятковості, зверхності або неповноцінності осіб за ознаками їх релігійних переконань, ідеології, належності до тієї чи іншої нації або раси, фізичного або майнового стану, соціального походження;

– пропаганди наркотичних засобів, психотропних речовин з будь-якою метою їх застосування;

– про розпорядження бюджетними коштами, володіння, користування чи розпорядження державним, комунальним майном, у тому числі до копій відповідних документів, умови отримання цих коштів чи майна, прізвища, імена, по батькові

фізичних осіб та найменування юридичних осіб, які отримали ці кошти або майно у випадку, коли оприлюднення або надання такої інформації може завдати шкоди інтересам національної безпеки, оборони, розслідуванню чи запобіганню злочину;

– на порушення громадських, політичних, економічних, соціальних, духовних, екологічних та інших прав, свобод і законних інтересів інших громадян, прав та інтересів юридичних осіб;

– статистичну інформацію, на підставі якої можна визначити конфіденційну статистичну інформацію щодо конкретного респондента;

– статистичну інформацію, яка має внутрішньовідомчий характер і використовується для подальших розрахунків зведених статистичних даних, розробки звітно-статистичної та іншої документації, державних класифікаторів техніко-економічної та соціальної інформації тощо, що передує їх прийняттю або затвердженню; жорстокість; порнографія; суспільна мораль; підбурювання до правопорушень; честь і гідність громадянина.

Даний, законодавчо закріплений, перелік інформації, яку заборонено або обмежено збирати, зберігати, використовувати і поширювати, є не вичерпним.

Але виникає питання: де та оптимальна грань, межа між дозволеним та забороненим або обмеженим?

За якими критеріями, ознаками, з мінімальною мірою суб'єктивізму (про об'єктивність у даному питанні й мови не може бути) можна оцінювати інформацію?

Для підтвердження правомірності зазначених питань наведемо декілька прикладів.

Скажімо, що у цьому сенсі досить “цікавим” є положення ст. 30 Закону України “Про інформацію”[28]: *“Ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень”* (частина перша) та *“Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості”* (частина друга).

“Цікавість” ця обумовлена тим, що з розумом під поняття “оціночні судження” можна підвести багато чого з наведених вище “заборонених” тем.

Висновки.

На основі проведених досліджень можна зробити наступні висновки:

1. Питання забезпечення інформаційної безпеки знаходяться у трикутнику “забезпечення прав і свобод людини – забезпечення прав суспільства – забезпечення виконання функціональних обов'язків держави”.

2. Забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави неможливе без об'єктивно вимушеного правового обмеження прав і свобод людини, прав суспільства у сфері інформаційних відносин.

3. Правове обмеження прав і свобод людини, прав суспільства збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію повинно мати чітку, зрозумілу мотивацію вибору спрямованості цієї інформації та чіткі критерії, які дозволяють провести грань між дозволеним та обмеженим (забороненим) з максимальним ступенем об'єктивізму.

4. Визначальним під час створення та вдосконалення правових основ розвитку інформаційних технологій є чітке визначення об'єктів та суб'єктів права у всій його сукупності, виходячи з сутності явища, процесу, процедури тощо.

Наукові дослідження сутності інформаційних відносин та інформаційних технологій, з позицій забезпечення інформаційної безпеки, досить виразно показують цю нечіткість.

Навіть не стільки нечіткість визначення суб'єктів права у сфері забезпечення інформаційної безпеки, скільки **нечіткість правового визначення об'єктів** та їх сутностей (визначень) є одним з головних стримуючих факторів досягнення необхідного рівня інформаційної безпеки людини, суспільства, держави.

Але **головним** стримуючим фактором у сфері забезпечення інформаційної безпеки є природна невідповідність людини, визначеної частки суспільства до сприйняття будь-яких обмежень, заборон у сфері інформаційних відносин. Подібні дії вони сприймають як порушення демократичних цінностей, прав і свобод людини, повертання цензури у класичному значенні цього слова, не сприймаючи це як об'єктивну необхідність.

5. На даний час положення переважної більшості нормативно-правових актів у сфері інформаційних відносин спрямовані на захист інформації. На думку автора, настав час говорити вже про захист людини від інформації, а точніше, від певної інформації. Тобто, настав час говорити про безпековість інформації [33].

Перспективи щодо подальших досліджень. Подальші дослідження доцільно спрямовувати на більш чітку визначеність об'єктів та їх сутностей (визначень) у сфері забезпечення інформаційної безпеки

Використана література

1. Брижко В.М. Основи систематизації інформаційного законодавства: теоретичні та правові засади : монографія / В.М. Брижко – К. : ТОВ “ПанТот”, 2012 р. – 304 с.
2. Проект Концепції кодифікації інформаційного законодавства України / [к.т.н. Баранов О.А.; к.ю.н., с.н.с. Брижко В.М.; д.ю.н., с.н.с. Беляков К.І.; к.ю.н. Золотар О.О.; к.ю.н. Красноступ Г.М.; д.т.н., с.н.с. Ланде Д.В.; д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України Пилипчук В.Г.; к.ю.н., с.н.с. Цимбалюк В.С.; к.т.н., доцент Фурашев В.М.] // Інформація і право. – № 1(4) 2012. – С. 5-14.
3. Актуальні проблеми становлення і розвитку правової науки в інформаційній сфері / Пилипчук В.Г. // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С.15-22.
4. Савінова Н.А. Кримінально-правова політика та убезпечення інформаційного суспільства в Україні : монографія / Н.А. Савінова. – К. : Право України, 2012. – 219 с.
5. Савінова Н.А. Кримінально-правове забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні: теоретичні та практичні аспекти : монографія. / Н.А. Савінова. – К. : ТОВ “ДСК”, 2012. – 342 с.
6. Арістова І.В. Інформаційна безпека людини як споживача телекомунікаційних послуг : монографія / І.В. Арістова, Д.В. Сулацький. – К. : Право України, 2012. – 182 с.
7. Ланде Д.В. Основи інформаційного і соціально-правового моделювання : монографія / Д.В. Ланде, В.М. Фурашев. – К. : ТОВ “ПанТот”, 2012. – 144 с.
8. Дзьобань О.П. Проблеми захисту національних інтересів України у сфері державної безпеки в умовах геополітичних трансформацій ХХІ сторіччя : монографія / О.П. Дзьобань, В.Я. Настюк, В.В. Белевцева. – Х. : Право. – 2013. – 296 с.
9. Адміністративно-правовий захист інформації : проблеми та шляхи вирішення : монографія / В.Я. Настюк, В.В. Белевцева. – Х. : Право, 2013. – 128 с. – (Наук. зб. “Академічні правові дослідження”. Дод. до юрид. журн. “Право України”. – Вип. № 28).
10. Правові засади протидії загрозам інформаційній безпеці та розвитку інформаційного законодавства України : аналіт. доповідь / [В.Г. Пилипчук, В.М. Брижко, О.П. Дзьобань, В.М. Фурашев]. – К. : НДІП НАПрН України, 2012. – 25 с.
11. Питання законодавчого визначення понятійно-категорійного апарату у сфері інформаційної безпеки / В.М. Фурашев // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С. 46-55.
12. Сутність та визначення понять “інформаційна безпека” і “безпека інформації” / В.М. Фурашев // Правова інформатика. – 2012. – № 2 (34). – С. 51-59.

13. Правові проблеми електронної торгівлі (комерції) / О.А. Баранов // Інформація і право. – № 2(5)/2012. – С. 48-56.
14. Правове регулювання ЗМІ, що використовують Інтернет-технології / О.А. Баранов // Правова інформатика. – 2012. – № 2 (34). – С. 28-38.
15. Термінологія та визначення понять в нормативно-правових актах. / Л.Л. Беседна // Інформація і право. – 2012. – № 2(5). – С. 39-47.
16. Кібернетична інтервенція, як суспільно-небезпечне діяння, що потребує криміналізації / Н.А. Савінова // Вісник Луганського університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренко. – 2012. – № 3. – С. 23-31.
17. Формалізація і реалізація права громадян України на отримання публічної інформації / І.Ф. Корж // Інформація і право. – 2012. – № 3(6). – С.72-78.
18. Приклад моделювання соціальних систем за допомогою інтегральних динамічних моделей В.М. Глушкова / О.В. Гладківська // Правова інформатика. – 2012. – № 3 (35). – С. 10-16.
19. Деякі інформаційні виклики сучасності та їх відображення в інформаційному просторі / Д.В. Ланде // Правова інформатика. – 2012. – № 2 (34). – С. 19-27.
20. Мережна мобілізація: питання демократії та безпеки / Д.В. Ланде // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С.113-121.
21. Проблема агресії і насильства: світоглядно-інформаційний вимір / О.П. Дзьобань, В.Г. Пилипчук // Освіта регіону. – 2012. – № 2. – С. 171 – 177.
22. Інформаційний конфлікт та юридична відповідальність : сутність і співвідношення / К.І. Беляков // Правова інформатика. – 2013. – № 2(38). – С. 38-46.
23. Загальноправова характеристика адміністративної відповідальності за інформаційні правопорушення / В.Я. Настюк, В.В. Белєвцева // Інформація і право. – 2013. – № 1(7). – С. 151-157.
24. Правоохоронна в інформаційній сфері : інформаційно-правовий конфлікт / К.І. Беляков // Наука і правоохорона. – 2013. – № 1 (19). – С. 42-48.
25. Відображення ключових понять основоположних прав і свобод людини в законодавчих актах України в інформаційній сфері / О.В. Гладківська // Правова інформатика. – 2013. – № 1(37). – С. 30-38.
26. Принципи обмеження доступу до публічної інформації / І.Ф. Корж // Правова інформатика. – 2013. – № 1(37). – С. 64-69.
27. Зв'язок категорій “функція права” і “правопорядок” з правом громадян на отримання публічної інформації / І.Ф. Корж // Правова інформатика. – 2013. – № 2(38). – С. 25-30.
28. Про внесення змін до Закону України “Про інформацію” : Закон України від 13.01.11 р. № 2938-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 10.
29. Советский энциклопедический словарь ; гл. ред. Прохоров А.М. – [4-е изд.]. – М. : Сов. энциклопедия, 1986. – 1600 с.
30. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов ; ок. 57 000 слов ; под. ред. чл.-кор. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз. – 1987. – 797 с.
31. Додонов А.Г. Компьютерные информационные системы и хранилища данных : толковый словарь / [А.Г. Додонов, С.Р. Кожневский, Д.В. Ландэ, В.Г. Путятин]. – К.: Феникс; ИПРИ НАН Украины. – 2013. – 554 с.
32. Конституція України : Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
33. Сутність та визначення понять “інформаційна безпека” і “безпека інформації” / В.М. Фурашев // Правова інформатика. – 2012. – № 2 (34). – С. 51-59.

~~~~~ * * * ~~~~~